

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА ЯК МЕТА ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті проаналізовано професійно-правову компетентність інженера-педагога. Визначено поняття “професійна компетентність”. На основі цілей сучасної професійно-технічної освіти виділено ключові компетентності майбутнього фахівця, серед яких загально визнаною ключовою компетентністю є правова. Визначено пов’язані та взаємозумовлені компоненти професійно-правової компетентності інженера-педагога: когнітивний; ціннісний; діяльнісний.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, правова компетентність, професійно-правова компетентність, інженер-педагог, професійно-правова підготовка інженера-педагога, мета, результат.

Розуміння освіти як системи заходів, що є “комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями й навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури” міститься у ст. 3 Закону України “Про професійно-технічну освіту” [16].

Безперечно, ефективність професійної підготовки будь-якого фахівця підвищується за умови наближення її до майбутньої професійної діяльності. У зв’язку з цим реалізація професійної підготовки фахівця передбачає розробку прогностичної моделі, що забезпечує уявлення про те, які елементи є обов’язковими в цьому процесі як складній системі. Одним з найважливіших компонентів постає цільовий компонент, що визначає мету й завдання процесу, а отже, й одночасно передбачає результат процесу підготовки.

Для професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога в умовах вищого інженерно-педагогічного навчального закладу таким результатом, а отже, й метою виступає професійно-правова компетентність.

Проблема компетентності набула останнім часом актуальності у зв’язку з приєднанням України до Болонського процесу й постановкою завдання під час професійної підготовки забезпечення формування у фахівця саме компетентностей. Проблема формування правової компетентності набула висвітлення в наукових працях М. Горбушиної [5], Я. Кічука [8], О. Кравченко [10], В. Олійника [14], І. Романової [17], Н. Саприкіної [18], А. Черемісіної [21], А. Якименко [22] та інших.

Мета статті – на підставі аналізу праць науковців щодо компетентності, правової компетентності фахівців визначити суть професійно-правової компетентності інженера-педагога як мети професійно-правової підготовки в умовах вищого навчального закладу.

Важливим організуючим елементом цілеспрямованої діяльності є мета – “образ бажаного майбуття, тобто модель стану, на досягнення якого і спрямована діяльність” [13, с.111]. Саме мета як прогностична модель, за визначенням Б. Вульфсон і О. Крохмальової, вже є моделлю бажаного стану.

Як визначає О. Глузман, “мета є прогностичною моделлю кінцевого результату праці, дає змогу приймати рішення, що стосуються вибору шляхів, методів і засобів вирішення навчальних та педагогічних завдань” [4, с. 113].

У кожній творчій діяльності, зокрема професійній підготовці, момент постановки мети – один з найважливіших етапів утворення системи.

Згідно з концепцією розвитку інженерно-педагогічної освіти в Україні, мета полягає у задоволенні потреб суспільства в професійних освітянських послугах шляхом підготовки висококваліфікованих викладачів-професіоналів для вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, професійно-технічних навчальних закладів, навчальних центрів підприємств, підвищення кваліфікації викладацьких кадрів, формування викладачів як творчих, духовно багатих особистостей з урахуванням їх інтересів і здібностей. Вирішення цієї цільової установки, за визначенням Н. Брюханової [2, с. 154], передбачає, що випускники вищого інженерно-педагогічного навчального закладу в своїй багатогранній педагогічній діяльності будуть готові здійснювати:

– підготовку фахівців різних напрямів та галузей, зумовлених соціальним поділом праці, до професійної діяльності на різному рівні її виконання з урахуванням вимог ринкової економіки, на основі одержаної у вищому навчальному закладі спеціалізації з новітніх галузей виробництва;

формування в учнів (студентів) професійної спрямованості (професійного інтересу, потреби та самовизначення), що виявляється в усвідомленому розумінні фахових функцій на належному рівні, наявному бажанні виконувати довірені види робіт якісно з мінімальними витратами часу й засобів, самостійно працювати над розвитком власної моральності, інтелекту, культурного розвитку;

формування в тих, кого навчають, професійної компетентності.

Слід відзначити, що останнім часом мета й результат підготовки до виконання будь-яких функцій науковцями позначається як сформована компетентність. У зв'язку з цим, мова йде про єдині критерії щодо професійної компетентності робітника, тобто про певні стандарти цієї компетентності, що характеризують якість підготовки фахівця і, як результат, якість продукції або послуг, що ним виробляються. Під якістю розуміємо “сукупність характеристик продукції або послуг щодо здатності задовольнити встановлені та передбачені потреби” [19]. О. Ляшенко зазначав “...Стратегія якості становить нині основу освітньої політики більшості країн, адже світове співтовариство переконалося, що у високотехнологічному інформаційному суспільстві якість освіти є головним аргументом людського розвитку, у забезпеченні такого рівня життєвої і професійної компетентності людини, який задовольнив її особисті потреби, а також потреби суспільства і держави. Якість освіти – це показник розвитку суспільства в певному часовому вимірі, тому він має розглядатися в динаміці його змін щодо чинників, які визначають його природу” [12, с. 126].

Сформована компетентність фахівця виявляється у його готовності і спроможності виконувати певні професійні функції.

При вивченні проблем модернізації професійно-технічної освіти й визначення вимог до її випускників широко застосовується термін “професійна компетентність”. К. Шапошников визначив її як готовність і здатність фахівця приймати ефективні рішення у процесі здійснення професійної діяльності. Науковець зазначив, що професійна компетентність цілком характеризується сукупністю інтегрованих знань, умінь і досвіду, а також особистісних якостей, що дають людині змогу ефек-

тивно проектувати й здійснювати професійну діяльність у взаємодії з навколишнім світом. Він також зазначив, що в основу показників суб'єктної професійної компетентності можуть бути покладені характеристики актуальної й потенційної діяльності фахівця.

Поняття компетентності сформувалося в умовах становлення нового підходу до людських ресурсів, який зафіксував актуальну потребу в адаптації людини до інтенсивних змін технологій і вимог робочих місць. За такого підходу компетенції характеризуються як загальна здатність, що виявляється й формується в діяльності, яка заснована на знаннях, цінностях, схильностях і дає людині змогу встановити зв'язок між знанням і ситуацією, виявити процедуру (систему дій, алгоритм) для успішного розв'язання проблеми. На відміну від знань, умінь, навичок, що припускають дію за аналогією за зразком, компетентність передбачає наявність досвіду самостійної діяльності на основі універсальних знань. У динамічних соціально-професійних умовах все більше потрібна не освіченість як така, а здатність фахівця реалізовувати її в конкретній практичній діяльності (компетентність). Тому одним з провідних завдань системи професійно-технічної освіти можна вважати формування цілісної системи універсальних умінь, здатності студентів до самостійної діяльності й відповідальності, тобто компетенцій, які позиціонуються як ключові, що характеризуються такими особливостями: багатофункціональністю (вони дають змогу вирішувати проблемні ситуації в повсякденній, професійній і соціальній сферах); багатовимірністю (вони містять у собі різні особистісні якості, інтелектуальні здатності, комунікативні вміння); міждисциплінарним характером тощо.

На основі цілей сучасної професійно-технічної освіти науковці виділили такі ключові компетентності майбутнього фахівця:

- активна життєва й професійна позиція;
- відповідальність за власний добробут і за стан суспільства, здатність до самоорганізації;
- орієнтація на соціальне й професійне самовизначення й самореалізацію;
- засвоєння основних соціальних навичок, практичних умінь у галузі економіки й соціальних відносин;
- здатність входження в глобалізований світ, у відкрите інформаційне співтовариство;
- толерантність (терпимість до чужої думки), вміння вести діалог, шукати й знаходити змістовні компроміси;
- досягнення сучасного загальнокультурного рівня;
- правова культура: знання основних правових норм й вміння використати можливості правової системи держави [7].

Отже, як бачимо, правова культура, що визначається метою і результатом професійно-технічної освіти, є загальновизнаною ключовою компетентністю.

Як указує Я. Кічук [8], для сучасних наукових уявлень про компетентнісний підхід характерним є здебільшого визнання, що компетенція є необхідним складником компетентності, а компетентність є універсальним виміром успішної діяльності фахівця. На думку дослідників (В. Болотова, В. Серикова), саме цей підхід фокусує увагу не на поінформованості особистості, а на її вмінні розв'язувати проблеми, що вимагає нового завдання і проектування, і оцінювання нового досвіду, рефлексії та контролю щодо ефективності обраного шляху відповідно до розв'язання проблеми, що виникає. Отже, йдеться про “доведену готовність особистості до діяльності” [8, с. 143].

Російський дослідник проблем компетентності Е. Зеєр висвітлює компетентність педагога як структурний елемент особистості педагога професійної школи, для якого характерними є соціально-правова, спеціальна, персональна компетентність, аутокомпетентність, екстремальна професійна компетентність. До базових компетенцій педагога належать: загальнонаукові (знання основних законів природи, основ економіки й діяльності людини); громадянсько-правові (знання громадянсько-правових норм); політехнічні (знання природничо-наукових основ техніки й технологій, систем контролю) тощо [7].

Погоджуємося з думкою Я. Кічука [9], який стверджує, що правова компетентність є життєво важливою, оскільки будь-який віковий період людини вимагає спроможності співвідносити свої дії з чинним законодавством, актуалізуючи погляди, уявлення, переконання стосовно того, що є правомірним або неправомірним. Сучасна юридична педагогіка конкретизує якості, які характеризують соціальний бік правомірної поведінки особистості: позитивність, підконтрольність, свідомість, добровільність, соціальна значущість тощо.

О. Кравченко [10] визначає правову компетентність складником професійної компетентності фахівця, що є якісною характеристикою суб'єкта правовідносин, яка визначає високий рівень усвідомлення норм права, розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей і ціннісних орієнтацій, що відображають рівень розвитку правових уявлень. Дослідник провів аналіз розробок правової компетентності зарубіжними дослідниками: Т. Парсонса обґрунтовує диференційованість правової компетентності, її незалежність від традиції, досвіду й ціннісних орієнтацій [15, с. 462–478]; П. Бурдье визначає її як перерозподіл правових ресурсів, які структурують ієрархію рівнів соціального управління [3]; П. Дракер [23] і Т. Стюарт [24] зазначають, що правова компетентність досягається використанням правового знання як методології для отримання конкретних результатів, координацією діяльності високоспеціалізованої компетентності.

Із правозастосуванням пов'язують правову компетентність В. Сирих та В. Казимирчук. Учені виділяють юридичний і соціальний механізми правового регулювання. Так, В. Сирих, досліджуючи правову компетентність, дійшов висновку про те, що ефективність правової компетентності залежить від здатності соціального управління задовольняти запити й потреби членів суспільства [20].

На думку Н. Саприкіної, наявність правової компетентності забезпечується готовністю керівника загальноосвітньої установи до правової діяльності, розвинутих правовим мисленням і здатністю до правової діяльності. До змістовних характеристик правової компетентності керівника школи автор включає: методологічні знання (філософські знання; знання загальної методології пізнання; знання методології педагогіки); теоретичні знання (знання освітнього права, цивільного права й інших галузей права; знання відомчих нормативних актів); спеціальні знання (знання юридичних процедур, що використовуються в управлінській діяльності; знання методики підготовки локальних актів) тощо.

Правові вміння керівника школи науковець розглядає як: вміння, що відповідають функціям управління (наприклад, вміння вирішувати проблеми; вміння запитувати різні дані; вміння консультувати тощо); вміння використовувати загальнонаукові й частково наукові методи, їхній комплекс; спеціальні вміння (вміння укладати договір, вміння вести справи в суді тощо) [18, с. 9]. Отже, автор висвітлює знання й вміння, що необхідні для забезпечення правової бази діяльності керівника освітньої установи. Як бачимо, спеціальні правові знання становлять в окре-

мий блок, що відображає специфіку правової компетентності керівника освітнього закладу.

Дослідники, які вивчають феномен правової компетентності студента у зв'язку з виконанням ним професійних функцій (В. Олійник), цілком правомірно його пов'язують, по-перше, зі ставленням особистості до права “як соціальної, державної та особистісної цінності, що зумовлює намагання постійно отримувати, розширювати арсенал засобів визначення та вирішення правових проблем”; по-друге, із правовою освіченістю “як сукупністю знань з проблем права”; по-третє, з правовою готовністю – наявністю “вмінн з вирішення конкретних правових питань” [14].

Погоджуємося з тим, що наявність правової культури особистості передбачає існування правової компетентності в будь-якій її діяльності. Це судження поділяємо, оскільки саме правова культура особистості є, з одного боку, відображенням її рівня оволодіння правовою галуззю знань або діяльності, а з іншого – втілюється в результатах її діяльності правового характеру; виключна значущість цього утворення в особистісній структурі пов'язана з її функцією регуляції процесу пізнання, поведінки, комунікації, оцінювання. Правова компетентність припускає знання про значення, основні сфери й механізми правового регулювання суспільного життя; уміння виділяти правові аспекти життєвих ситуацій і визначати доцільність їх вирішувати саме правовими шляхами; визначення оптимуму правової інформації, уміння бачити правові наслідки рішень, що схвалюються, і дій, що здійснюються, здатність до аналізу правових ситуацій життєдіяльності; готовність і вміння використовувати механізми й засоби правового вирішення проблем, зокрема правової дії на іншу людину.

Зауважимо, що фундаментальне дослідження О. Болотової, присвячене вивченню системи неперервної правової підготовки педагогічних кадрів, дає змогу конкретизувати сталі наукові підходи щодо співвідношення дефініцій, які є близькими до поняття “правова компетентність майбутнього педагога”. На думку О. Болотової, правова компетентність визначається рівнем правосвідомості студента та його правової активності. Саме це утворення і дає змогу майбутньому фахівцеві, як активному учасникові освітньої політики держави, найбільш повно й чітко реалізувати власні уміння щодо розв'язання проблемних питань освітнього процесу правовими засобами, виступати захисником прав і інтересів дітей, які потребують компетентного педагогічного супроводу [1].

Існує точка зору, за якою правова компетентність особистості передбачає низку блоків, а саме: знання про значення, про різні сфери, механізми правового регулювання суспільного життя; здатність до аналізу правових ситуацій, визначення оптимуму правової інформації; готовність і вміння використовувати механізми й засоби правового вирішення життєвих проблем; уміння виділяти правові аспекти будь-якої ситуації, бачити правові наслідки прийнятих рішень та вчинених дій [17, с. 31].

Я. Кічук визначає правову компетентність, зокрема соціального педагога, як важливу інтегративну особистісно-професійну якість, підґрунтям якої виступають знання особистості та її досвід поведінки у правовій сфері життєдіяльності, виявом якої є спроможність орієнтуватися в ситуаціях, пов'язаних із правовими відносинами [9].

У своєму дослідженні Л. Кузьменко зазначає, що правова компетентність є необхідною передумовою громадянського становлення особистості, її гуманістичної спрямованості, моральної саморегуляції поведінки в системі “людина і право”,

“людина і закон”. Правова компетентність, на думку Л. Кузьменко, будучи компонентом соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері, є системою знань, мотивів, умінь і навичок, особистісних якостей, які забезпечують ефективність діяльності індивіда в правовому полі. За своєю структурою правова компетентність є складним, багатоаспектним особистісним утворенням, яке включає такі функціонально пов’язані та взаємообумовлені компоненти: відповідну віковій категорії правову освіченість, поінформованість; правову позицію як потребу чи усвідомлену необхідність дотримуватися правових норм; вміння й навички керуватися правовими знаннями в суспільному житті [11, с. 49].

Дещо інакше трактує це поняття дослідниця О. Черемісіна, яка визначає правову компетентність старших учнів як характеристику особистості, що відображає діапазон її обізнаності в галузі права, усвідомлене сприйняття соціально-правового досвіду, здатність до правомірної поведінки. Структурними компонентами правової компетентності відзначає: когнітивний (правові знання), мотиваційний (позиція) і діяльнісний (соціально-правовий досвід) [21].

На думку М. Горбушиної, правова компетентність спеціаліста соціальної роботи являє собою сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь, навичок, готовності та здібностей, пов’язаних зі здійсненням комплексу заходів щодо правової підтримки й захисту населення і є однією з основних складових процесу професійної підготовки спеціаліста, в структурі якої важливими постають: когнітивний, мотиваційний, діялісно-практичний компоненти, а також професійно-особистісні якості [5, с. 10–16].

Слід погодитися з думкою А. Якименко, М. Томчука, які вказують, що під поняттям “правова компетентність” як складова професійної компетентності розуміють глибину й характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права у своїй практичній діяльності. У вузькому змісті правова компетентність включає знання, вміння, навички, а також способи їхньої реалізації в професійній діяльності, спілкуванні й саморозвитку особистості. Загалом основними компонентами правової компетентності є:

- соціально-правова компетентність – знання й уміння у сфері взаємодії із суспільними інститутами і людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і правової поведінки (вона потрібна всім фахівцям з вищою освітою);

- спеціальна компетентність – підготовленість до самостійного виконання конкретних видів правової діяльності, вміння вирішувати типові професійні завдання та оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання та уміння за фахом (вона необхідна фахівцям правничого профілю) [22, с. 90].

Ю. Єрохіна вважає, що право-професійна компетентність майбутнього педагога професійного навчання полягає у досягненні ним більш високого рівня підготовки, що гарантує морально-правові вчинки в атмосфері активного самостійного творчого пошуку правової основи в ситуаційних моментах професійної діяльності [6, с. 4].

Отже, проведений аналіз щодо дослідження проблеми правової компетентності дає змогу зробити висновок про те, що метою професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога в умовах вищого навчального закладу є формування його професійно-правової компетентності, яку на підставі аналізу наукових праць визначаємо як інтегративну якість особистості фахівця, що характеризує його здатність до ефективної реалізації права у своїй практичній діяльності. Професійно-правова компетентність інженера-педагога – це сукупність професійно-пра-

вових знань, умінь, а також способи виконання всіх видів правових дій в інженерно-педагогічній діяльності. Отже, структура професійно-правової компетентності повинна відповідати функціональній структурі професійно-правової діяльності, і, відповідно, основні компоненти професійно-правової компетентності повинні відповідати операційним функціям професійно-правової діяльності, а саме: загально-правовій, педагогічній (правонавчальній, правовиховній, освітній), інженерно-виробничій (управлінській, нормотворчій).

За своєю змістовою структурою професійно-правова компетентність інженера-педагога є складним, багатоаспектним особистісним утворенням, яке включає такі пов'язані та взаємозумовлені компоненти: *когнітивний* (правова освіченість, поінформованість); *ціннісний* (правова позиція як потреба або усвідомлена необхідність дотримуватися правових норм; професійно-правові орієнтації, мотиви правової діяльності у професійній галузі); *діяльнісний* (уміння й навички керуватися правовими знаннями в суспільному і професійному житті).

Висновки. Отже, на підставі аналізу праць науковців щодо компетентності, правової компетентності фахівців визначено суть професійно-правової компетентності інженера-педагога як мети професійно-правової підготовки в умовах вищого навчального закладу, що відображає собою сукупність професійно-правових знань, умінь, а також способи виконання всіх видів правових дій в інженерно-педагогічній діяльності. Подальшого розгляду потребує розкриття структурних елементів цього особистісного феномену.

Список використаної літератури

1. Болотова Е.Л. Система непрерывной правовой подготовки педагогических кадров : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Е.Л. Болотова. – М., 2007. – 42 с.
2. Брюханова Н.О. Про діяльнісний підхід до формування змісту підготовки інженерно-педагогічних кадрів / Н.О. Брюханова // Проблеми інженерно-педагогічної освіти : зб. наук. праць. – Х. : УПА, 2007. – № 17. – С. 148–162.
3. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М. : Socio-Logos, 1993. – 333 с.
4. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования : монография / А.В. Глузман. – К. : Просвіта, 1996. – 312 с.
5. Горбушина М.В. Аспекты формирования правовой компетентности студентов специальности “Социальная работа” в условиях вуза / М.В. Горбушина // Казанский педагогический журнал. – 2007. – № 3. – С. 10–16.
6. Ерохина Ю.В. Формирование правовых знаний будущих педагогов профессионального обучения в учебном процессе с использованием креативных технологий: дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Ю.В. Ерохина. – М., 2006. – 236 с.
7. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
8. Кічук Я. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я. Кічук // Вісник Львівського ун-ту. Серія педагогічна. – Львів, 2008. – Вип. 23. – С. 141–148.
9. Кічук Я.В. Деякі тенденції розвитку правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах сучасної університетської освіти / Я.В. Кічук. – С. 313–318.
10. Кравченко О.Б. Правова компетентність фахівця [Електронний ресурс] / УИПА. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2012/Pedagogica/2_114830.doc.htm.
11. Кузьменко Л.В. Формування активної громадянської позиції вихованців шкіл-інтернатів засобами учнівського самоврядування / Л.В. Кузьменко // Формування життєвої компетентності вихованців школи-інтернату : наук.-метод. посіб. / кер. автор. кол. : С.О. Свириденко, О.М. Ващенко. – К., 2007. – С. 49.